

РОЗДІЛ 5
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 316.7

Тетяна Ганцюк

*к. н. держ. упр., доцент кафедри
документознавства
та інформаційної діяльності
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу,*

Наталія Опар

*к. н. держ. упр., доцент кафедри
документознавства
та інформаційної діяльності
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу*

**ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ШОКУ ТА ЙОГО МІСЦЯ
У ЗАСВОЄННІ НОВОЇ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНІЙ КІНЕМАТОГРАФІЇ**

Анотація. Розглянуто підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до визначення поняття культурного шоку. Зазначено, що культурний шок неминуче має місце у процесі занурення в нову незнайому культуру.

У роботі досліджено ознаки культурного шоку, форми прояву та його основні етапи, серед яких ейфорія, розчарування або незадоволеність, пристосування та інтеграція. Розглянуто шляхи адаптації до нового крос-культурного середовища, а саме асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію та інтеграцію.

Проаналізовано відображення культурного шоку та його місце у засвоєнні нової культури у кінофільмі «Eat. Pray. Love» (2010 р.), знятому за мотивами однойменного роману Елізабет Гілберт («Eat. Pray. Love», 2006 р.). У взятому для аналізу кінофільмі, головна героїня Елізабет подорожує та проживає в трьох країнах: Італії, Індії та Індонезії, набираючись досвіду, набуваючи друзів, пізнаючи себе, та проходячи через чотири стадії пізнання нової культури у кожній із зазначених країн.

Зроблено висновок, що культурний шок, як стан, притаманний людині, що змінює звичне середовище, і у значній мірі залежить від набору зовнішніх та внутрішніх факторів, має нестійкий періодичний характер, позитивну та негативну складові. Більшість людей, які подорожують в інші країни чи працюють в іншій культурі, відчувають всі чотири стадії культурного шоку

(ейфорія, розчарування, пристосування та інтеграція). Чим довше перебування, тим більше циклів проходить кожна людина, оскільки четвертий етап веде до ще однієї стадії ейфорії, яка супроводжується незадоволеністю, негативними емоціями, згодом пристосуванням і так далі.

Ключові слова: *культурний шок, міжкультурна комунікація, пізнання нової культури.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Рушійною силою сучасного інноваційного та мобільного суспільства є злагодженість і продуктивність міжнародного та багатонаціонального співіснування. Світова спільнота прагне досягти гармонії в суспільстві й апелює до прояву толерантності та поваги до інших мов та культур, релігій та звичаїв, уміння знаходити спільну мову та налагоджувати взаємовигідний діалог не лише на урядовому чи бізнесовому рівні, а й на рівні побутового повсякденного спілкування. Саме тому не зменшується, а навпаки, зростає актуальність теми успішної та комфортної адаптації особистості до іншомовного соціокультурного середовища. Оскільки кожна особистість є унікальною та неповторною своєю поведінкою, відчуттями, сприйняттям дійсності та реакцією на певні життєві ситуації, такими ж унікальними є форма, спосіб, швидкість та успішність її адаптації до іншомовного соціокультурного середовища. Актуалізація проблеми адаптації до нової культури пов'язана з істотними цивілізаційними трансформаціями, що зумовили зміни культури, суспільної свідомості і, як результат – «культурний шок», який переживає людина, потрапивши у нове культурне середовище.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню поняття «культурний шок» присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних науковців та дослідників. Серед них І. Г. Біленька, О. Р. Бурбело, В. І. Дротенко, Т. В. Колбіна, Т. Л. Смоліна, І. В. Тарасюк та інші. Проте сьогодні актуальними є вивчення ролі феномену культурного шоку в процесі соціокультурної адаптації.

Мета статті полягає у визначенні особливостей культурного шоку та його ролі в процесі соціокультурної адаптації (на прикладі кінофільму «Eat. Pray. Love»).

Виклад основного матеріалу. Коли говорять про культурний шок як про явище, мова йде про властиві всім людям переживання та відчуття, які вони випробовують при зміні звичних умов життя на нові. Суть культурного шоку – конфлікт старих і нових культурних норм і орієнтацій, старих, які властиві індивіду як представникові того суспільства, яке він покинув, і нових, які представляють те суспільство, в яке він прибув.

За словами А. В. Марковської, коли людина опиняється в іншому культурно-мовному середовищі, вона відчуває так званий «культурний шок» через недостатнє знання національних цінностей і законів спілкування носіїв інших культур і мов. Щоб уникнути всіх непорозумінь – потрібно мати вагомі знання тої чи іншої культури, потрібно щоб відбувалася взаємодія між культурами [3, с. 177-178].

У літературі появу терміну «культурний шок» пов'язують з іменами Ruth Benedict та Cora Du Bois. У другій половині 50-х років ХХ ст. К. Оберг започатковує низку досліджень цього феномену і застосовує термін «культурний шок» до визначення стану дезорієнтації людини, спричиненого виїздом за кордон і зміною звичного культурного середовища. Науковець К. Оберг вважається засновником теорії культурного шоку. Саме з його ім'ям сучасна наука пов'язує досліджуване поняття. У своїй доповіді (1954р., Ріо де Жанейро, Бразилія) К. Оберг визначає культурний шок як «тривожний стан, що виникає внаслідок втрати всіх звичних знаків та символів соціальної взаємодії». Культурний шок – це стан розпачу і безпорадності, спричинений втратою людиною звичних ціннісних орієнтирів; його наслідком є її нездатність діяти в цих умовах і визначати свою подальшу поведінку [8].

Дослідниця Н. Ю. Тодорова зазначає, що «культурний шок» – одне з неминучих переживань у процесі занурення в нову незнайому культуру. Важливо знати, що культурний шок і його ознаки – нормальні й очікувані в міжкультурних ситуаціях. Це почуття дезорганізації, що супроводжується психологічними й навіть фізичними проблемами, які викликані стресом від спроб облаштувати своє життя в іноземній культурі [4, с. 29].

Аналіз теоретичних підходів до вивчення адаптації особистості або групи до іншого етно- чи соціокультурного середовища свідчить, що входження людини в іншу культуру супроводжується глибокими психічними потрясіннями. Але культурний шок може відігравати і позитивну роль, коли первинний дискомфорт веде до прийняття нових цінностей та моделей поведінки, і стає джерелом саморозвитку та культурного зростання.

Якщо людина продовжує дотримуватися тих норм та цінностей, які були прийняті вдома, звідки вона була вимушена виїхати, це тільки ускладнює ситуацію. Чим більш жорстко людина дотримується звичних для неї культурних моделей поведінки, схвалюваних в своєму регіоні, тим важче їй пристосуватися в новому середовищі. Іноді людина діє за протилежним принципом і вдається до крайнощів: починає заперечувати власну культуру, у неї погіршується ставлення до малої батьківщини. Через це порушується хід процесу адаптації. Подібні трансформації самосвідомості знижують рівень толерантності до інших груп, перешкоджаючи адаптації [2, с. 7].

Дослідниця Є. Г. Фалькова вважає, що стресогенний вплив нової культури на людину називають «культурним шоком». [5, с. 17]. На її думку існує шість форм проявів культурного шоку, які подано на рисунку 1.1.

На думку дослідниці О. Л. Вознесенської, коли людина потрапляє в дещо інше культурне середовище, вона може переживати когнітивний, емоційний, мотиваційний дисонанс, що заважає пристосуванню до нового середовища. Вона звикла спілкуватися з людьми, звикла реагувати на оточуючих певним чином, а тепер вона відчуває, вона робить щось не так, що на неї звертають зайву увагу. Це прояв культурного шоку, який може довго тривати. У міру засвоєння і прийняття нової культури вона долає цю кризу і почуває себе як риба у воді [2, с. 7].

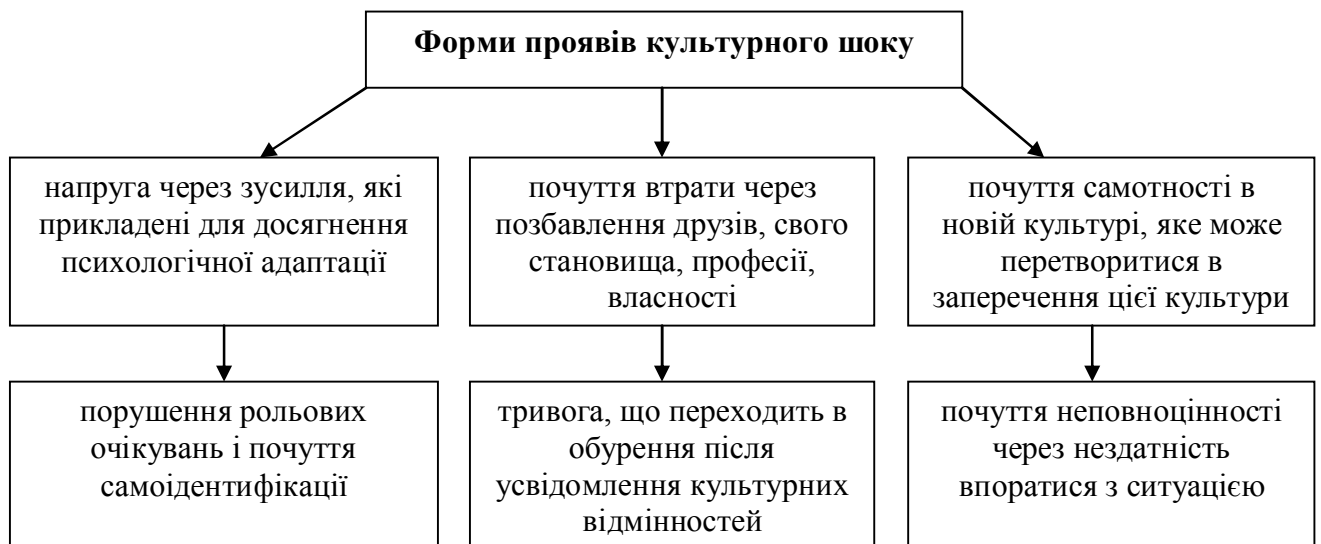

Рисунок 1 – Форми проявів культурного шоку (за дослідницею Є. Г. Фальковою [5])

У ході адаптації до нового середовища людина проходить певні етапи або стадії. Зокрема, дослідниця Н. Ю. Тодорова виділяє такі етапи культурного шоку: 1) ейфорія (чи «медяний місяць»); 2) розчарування, незадоволеність; 3) пристосування; та 4) інтеграція (зрілість) [4]. Більшість людей, які працюють в іншій культурі, незалежно від строку перебування, відчувають всі чотири стадії культурного шоку. Крім того, чим довше перебування, тим більше циклів проходить кожен експатріант; четвертий етап веде до ще однієї стадії ейфорії, супроводжуваної незадоволеністю й розчаруванням, потім пристосуванням і так далі.

Серед способів адаптації до крос-культурного середовища дослідниця В. І. Аксьонова виділяє такі:

- асиміляція (людина повністю приймає норми і цінності чужої культури);
- сепарація (заперечення чужої культури при збереженні ідентифікації тільки зі своєю культурою);
- маргіналізація (втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентифікації з культурою більшості);
- інтеграція (ідентифікація як з власною, так і новою культурою) [1, с. 194].

Незважаючи на те, що культурний шок часто асоціюють із негативними наслідками, у невеликій кількості він усе ж може бути важливим для саморозвитку й особистісного зростання. У такому аспекті культурний шок трактують як перехідний досвід, котрий може вести від адаптації до нових цінностей, установок та зразків поведінки: ознайомлюючись «з іншою культурою, індивід отримує нові знання шляхом розуміння коренів власного етноцентризму й шляхом досягнення нових перспектив та поглядів на природу культури... Парадоксально, але добре, коли хтось здатен прийняти нові та різноманітні варіанти людських відмінностей, добре, коли хтось пізнає себе...» [6].

Про актуальність дослідження поняття культурного шоку свідчить також те, що ця тема порушується у сучасних кінофільмах. Так, пропонуємо розглянути особливості культурного шоку у процесі соціокультурної адаптації на прикладі американської романтичної мелодрами режисера Раяна Мерфі «Їсти. Молитися. Кохати» («Eat, Pray, Love», 2010) [7], знятої за однойменним романом Елізабет Гілберт («Eat, Pray, Love», 2006).

Кінострічка «Їсти, молитися, кохати» про шлях головної героїні до поступового розуміння самої себе, про сучасну жінку та її щоденні клопоти на роботі, вдома, стосунках, родині або коханні, про дорослішання та досягнення того, ким вона є і що їй потрібно на відміну від того, що вона хоче. Цілий рік головна героїня Елізабет проживає в трьох країнах: Італії, Індії та Індонезії, набираючись досвіду, набуваючи хороших друзів і пізнаючи себе. Мандрівка означає втечу від звичної обстановки заради подолання депресії і передбачає внутрішній неспокій, спричинений пошуками свого «я», погонею за своїм «я», але ж і позбавлення спогадів, пов'язаних з цим «я».

Подорож героїні починається з Італії. *“Italian doesn't need anything, he goes through the city slowly passing the signs – and let the whole world wait”*, – розповідає головна героїня фільму Елізабет. Вона знімає в Римі недороге житло у місцевої мешканки, та відразу ж намагається влитися в італійське середовище. І перші труднощі, які її спіткали, – це те, що в цій країні ніхто не визнає іншої мови, крім італійської. Тобто Елізабет стикається з культурним шоком, зокрема мовним бар'єром. Елізабет розгублена: вона не знає, куди іти і що їй робити далі. Їй важко засвоїти італійську мову через те, що нею розмовляють не тільки губами, але й жестами.

В Італії Ліз несподівано для себе стає свідком загальних народних веселощів. Рим, немов просочений ідеєю про те, що потрібно жити сьогоднішнім днем, вміти радіти і насолоджуватись кожною хвилиною. Оскільки Елізабет Гілберт – американка, варто значити те, що американці не схильні до такого способу життя. Для неї – це зовсім нове, незвичне.

Приєм їжі в Італії, немов якийсь ритуал. В італійській культурі з цим багато пов'язано. І ця частина культурної спадщини передається від покоління до покоління. Опинившись в чужій країні, героїня відчуває себе, як риба, викинута на берег. Італійська культура достатньо відкрита: тут цілком прийнято проявити свої почуття, обійнявши або поцілувавши. І для Елізабет ці враження стали дуже освіжаючими.

В Італії Ліз проходить такі етапи культурного шоку: спочатку стадія ейфорії (вона захоплено гуляє вулицями міста та куштує неймовірно смачні страви). Далі стадія незадоволеності – почуття дезорганізації, виникає розчарування у собі й в інших. Елізабет відчуває депресію і роздратування. Незадоволення виникає також через мовний бар'єр. Наступний етап – пристосування. Елізабет розуміє всі переваги італійської культури, знаходить нових друзів, з якими проводить багато часу. Далі стадія інтеграції – входження в нову культуру, яке проходить успішно, і Елізабет легко оперує в італійській культурі.

Наступна зупинка – Індія. З перших кадрів, коли Ліз їхала в таксі, вона була шокована наскільки шаленими є їхні водії. Багато дітей, бідних і голодних, заглядали до неї в вікно. В індійському ашрамі під час першої медитації Елізабет навіть заснула, оскільки це незвично для неї. Вона переживає культурний шок, знайомлячись ближче з культурою Індії. Елізабет сама по собі дуже комунікабельна, любить багато говорити. А там люди поглинуті в роздуми, задумані і займаються медитацією.

Індія ж стає для Елізабет в буквальному сенсі слова кроком в інший світ. Це дуже динамічна країна. Елізабет прагне осягнути таємниці медитації і самопізнання. Їй важко це зробити: важко вставати дуже рано, важко зосередитися, важко на медитаціях. Вона почуває себе там чужою. Через це в неї починаються признаки агресії, роздратування, вона стає нервовою, розсіяною, переживає, багато згадує моментів зі свого життя, сумує. Елізабет каже: *“It’s hard for me to be on meditation, hard to concentrate”*.

Елізабет знайомиться з індійською культурою ближче. Вона відвідує національне весілля. В Індії родина вирішує, з ким буде одружуватись дівчина чи хлопець, що сильно відрізняється від американських традицій. Ліз знайомиться зі звичаями Індії, більше спілкується з людьми.

Елізабет проходить такі етапи культурного шоку в Індії: спочатку стадія ейфорії, яка полягає в передбаченні досягнення душевного спокою та гармонії. Далі стадія незадоволеності та роздратування. Елізабет відчуває психологічні ознаки культурного шоку: депресію, агресію, нервовість, постійну втому, брак енергії. Наступний етап – пристосування. Елізабет відвідує індійське весілля і знайомиться з усіма його звичаями та традиціями. Далі стадія інтеграції – входження в нову культуру, результатом якого стала змога Елізабет добре орієнтуватися в індійській культурі та ефективно проводити медитації.

Третя зупинка – Балі, Індонезія. *“We all want things to stay the same, settle for living in misery because we’re afraid of change, of things crumbling to ruins”*, – роздумує Елізабет. В Індонезії один старець вчить Ліз всьому, що знає сам. І все, що Ліз робить там, – це намагається посміхатися, посміхатися тілом, очима, серцем, посміхатися навіть печінкою, як вчить її Кетут. *“If you want to be happy you should know where you are at the certain point of time”*, – вчить Елізабет Кетут. Загалом на Балі культура дуже незвична для Ліз. Вона вже відвідала багато місць, проте в Індонезії дуже багато мудреців, монахів, цілителів та знахарів. Тут лікують тільки народним способом. Елізабет знайомиться з місцевими делікатесами, куштує незвичні фрукти та овочі.

Ліз змогла осягнути урок Балі – збалансованість. Вона вже бувала на Балі раніше. Тоді Кетут сказав їй, що вона обов’язково повернеться. Саме цим прогнозом вона керувалася при виборі останньої точки свого маршруту. Вона явно не була готова вчити урок пошуку балансу. Чого Ліз зовсім не очікувала, прибувши на Балі – зустріти свою любов.

Варто зосередити увагу на тому, що в Індонезії Елізабет також стикається з таким явищем, як «культурний шок», проте в іншій послідовності.

Вона проходить такі його етапи, як ейфорія, пристосування (розуміє всі переваги культури Індонезії, отримує задоволення від спілкування з мудрецем Кетутом та знахаркою Вайян), незадоволення (стає роздратованою на себе та інших, оскільки не може розібратися в собі та не може відкритись для нового кохання) та інтеграція – уже впевнено входить в нову культуру і отримує позитивні враження.

Отже, головна героїня фільму «Їсти, молитися, кохати» подорожуючи трьома країнами всюди стикалась з таким явищем, як «культурний шок». Проте вона постійно намагається адаптуватися до чужої культури. В Італії вона старається вивчити італійську мову, спілкується з людьми зі словником. Елізабет навіть бере уроки репетитора, який стає її другом. Італія, і зокрема Рим, стали першим кроком Ліз Гілберт на шляху до пізнання нових культур та через їх призму – і пізнання себе. Тут вона присвячувала вільний час простим радощам: дегустації вишуканих страв, бесідам з друзями, а також тому, що італійці називають *dolce far niente* – насолода від неробства. Одним із найважливіших чинників адаптації до іншого культурного середовища є встановлення контактів з місцевими жителями. Тому Елізабет заводить нових друзів, які знайомлять її з різними культурами.

Можна простежити, що протягом всього фільму героїня проходить три етапи:

1. Перший етап – Італія (їсти) – етап болісного переосмислення, відторгнення усталених стереотипів, авторитетів, обов'язків і звичок. Прагнення їсти що хочу, скільки хочу, із задоволенням і коли хочу є способом подолання багатьох табу на рівні підсвідомості героїні.

2. Другий етап – Індія (молитися) – набуття нових знань, період навчання: відшкрібання застарілих звичок, спроба усвідомити та скерувати емоції, руйнування звичних схем реакції на вияви зовнішнього світу, поступове формування внутрішньої рівноваги.

3. Третій етап – Індонезія, Балі (кохати) – інтеграція набутого внутрішнього балансу, нової філософії життя щодо дійсності, самої себе, кохання у звичайне, повсякденне життя. Намагання на всіх етапах нового життя (нового кохання) зберегти внутрішню гармонію.

Тобто, можна зробити висновок, що культурний шок героїні у різних країнах відіграв позитивну роль, коли первинний дискомфорт веде до прийняття нових цінностей та моделей поведінки, і стає джерелом саморозвитку та культурного зростання. З цією метою Елізабет збиралася у цю подорож. Те, що вона вирішила присвятити якийсь час собі, дуже цікавить і надихає інших людей. Її вчинок можна вважати сміливим і гідним захоплення. Ми живемо в божевільному суєтному світі, тому іноді буває дуже корисно пригальмувати і зрозуміти, чого ж тобі насправді від цього життя нам потрібно.

Висновки і пропозиції. Отже, у підсумку можна сказати, що культурний шок, як стан, притаманний людині, що змінює звичне середовище, і у значній мірі залежить від набору зовнішніх та внутрішніх

факторів, має нестійкий періодичний характер, позитивну та негативну складові. Більшість людей, які подорожують в інші країни чи працюють в іншій культурі, відчують всі чотири стадії культурного шоку (ейфорія, розчарування, пристосування та інтеграція). Чим довше перебування, тим більше циклів проходить кожна людина, оскільки четвертий етап веде до ще однієї стадії ейфорії, яка супроводжується незадоволеністю, негативними емоціями, згодом пристосуванням і так далі.

Список використаної літератури

1. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 54. С. 189-202
2. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям. К. : Human Rights Foundation, 2015. 50 с.
3. Марковська А. В. Міжкультурний аспект перекладу німецьких фразеологізмів (на матеріалі сучасної німецькомовної преси). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2014. Вип. 3. С. 177-185.
4. Тодорова Н. Ю. Кроскультурний менеджмент. К.: 2009. 330 с.
5. Фалькова Е. Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях : методическое пособие. СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. 77 с.
6. Adler P. The transitional experience: An alternative view of culture shock. *Journal of Humanistic Psychology*. 1975. Vol. 15. P. 13-23.
7. Eat. Pray. Love (2010) : Movie / directed by Ryan Murphy; screenplay by Ryan Murphy and Jennifer Salt; produced by Brad Pitt, Dede Gardner, Jeremy Kleiner, and others. 2010. URL: <https://www.imdb.com/title/tt0879870/>
8. Oberg K. Culture Shock and the Problem of Adjustment to New Cultural Environments. URL: https://apps.carleton.edu/curricular/ocs/moscow/assets/Culture_Shock.pdf.

УДК 395.6:338.24

Дарія Малімон

*слухач магістратури публічного
управління та адміністрування
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДІЛОВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЕТИКЕТУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Анотація. У статті подано загальну характеристику ділового та професійного етикету, визначено головні їх функції і завдання. Акцентовано увагу, що існує певна система норм та атрибутів ділового етикету, яка притаманна всім професіям. До них можна віднести: стилі та стандарти спілкування, мистецтво ведення розмов; форми поведінки, привітання, знайомства; ведення справ з суб'єктами зовнішнього оточення; заходи щодо